

Witold Kasperkiewicz\*

ODDZIAŁYWANIE PAŃSTWA NA PROCESY INNOWACYJNE  
W GOSPODARCE JAPONII

Wpływ państwa na gospodarkę jest w Japonii tradycyjnie większy niż w innych rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Udział rządu i instytucji państwowych w dynamizowaniu rozwoju gospodarczego Japonii znacznie przekracza zakres ukształtowany przez koncepcję interwencjonizmu państwowego, który w różnym stopniu nasilenia występuje w polityce gospodarczej tych krajów<sup>1</sup>. Przede wszystkim podkreślić należy aktywną rolę państwa w planowaniu przemian strukturalnych gospodarki Japonii i to w ścisłej symbiozie z kołami gospodarczymi prywatnego kapitału<sup>2</sup>. Państwo było inicjatorem przejścia do polityki wykorzystującej elementy gospodarki planowej, o czym świadczy m. in. kompleksowy plan rozwoju gospodarczego lat sześćdziesiątych (Plan podwojenia dochodu narodowego), znany jako plan Ikedy, który był promotorem tej nowej polityki<sup>3</sup>.

\* Doc. dr. hab., Instytut Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Łódzkiego.

<sup>1</sup> Por. G. G r e g o r y, *Le Modele Japonaise (Analyse et Provision, Futuribles)*, Paris 1971; H. H e d b e r g, *Le Défi Japonaise*, Paris 1970.

<sup>2</sup> K. C z e r k a w s k i twierdzi, że długofalowa polityka integracji aparatu państwowego z wielkimi firmami doprowadziła do powstania systemu państwowo-monopoliistycznej gospodarki interwencyjnej, zdolnej do zapewnienia korporacjom przemysłowym korzystniejszych, niż w innych krajach kapitalistycznych, warunków działania. Patrz: K. C z e r k a w s k i, *Strategia finansowania przemysłu w gospodarce japońskiej*, Łódź 1980, s. 173.

<sup>3</sup> S. I s u r u, *Szkice o ekonomii politycznej i gospodarce Japonii*, Warszawa 1983, s. 265-283.

Porównując japońskie planowanie z jego odpowiednikiem w krajach socjalistycznych trzeba skonstatować, że plany opracowywane w Japonii mają charakter indykatywny. Agencja Planowania Ekonomicznego przekazuje prywatnemu sektorowi zadania produkcyjne i proponowane zmiany struktury gospodarczej, których życzy sobie władza centralna. Zadania te uzupełnione są uzasadniającymi je informacjami i prognozami. Plan nie ma więc charakteru obowiązującego, lecz w praktyce wpływ jego jest odczuwalny, z jednej strony wskutek względnej uległości kół gospodarczych (korporacji), a z drugiej dzięki bogatemu arsenałowi instrumentów, za pomocą których państwo nadaje gospodarce pożądany kierunek rozwoju<sup>4</sup>.

Jednym z najistotniejszych aspektów bezprecedensowego dynamizmu rozwoju gospodarczego Japonii po II wojnie światowej jest wysoka skłonność innowacyjna przemysłu japońskiego. Na szerokim froncie techniki - od medycyny do elektronicznych robotów - Japonia posiada olbrzymie osiągnięcia innowacyjne. Przyczyny wyjątkowej innowacyjności tej gospodarki stanowią przedmiot niezliczonych dociekań i analiz dokonywanych przez ekonomistów różnych orientacji politycznych<sup>5</sup>. Nie ulega wątpliwości, że zespół warunków ekonomicznych, społecznych i kulturowych, w jakich wykształciła się imponująca podatność gospodarki japońskiej na innowacje, należy uznać za fenomen zdecydowanie odrębny, a tym samym innowacyjność tej gospodarki nie może być ogólnym wzorem działalności dla innych państw. Nie oznacza to jednak, że wszystkie elementy japońskiej polityki w zakresie procesów innowacyjnych pozbawione są walorów przykładu. Walory takie reprezentuje sposób oddziaływania państwa na procesy innowacyjne, a ściślej ujmując współpraca rządu i prywatnego business'u w tej dziedzinie.

---

<sup>4</sup> Por. R. G u i l l a i n, Japonia trzecie mocarstwo, Warszawa 1972, s. 100.

<sup>5</sup> Patrz: W. D o b r o c z y Ń s k i, Światowa ekspansja gospodarki japońskiej, Warszawa 1975; M. N i e s i o ł o w s k i, Japonia: źródła i kierunki rozwoju gospodarczego, Warszawa 1974; J. B o s s a k, Polska - Japonia gospodarka, stosunki ekonomiczne, Warszawa 1978; P. M. S w e e z y, Japan in Perspective, "Monthly Review" 1980, No. 9; N. M a c r e a, Unmisteries East "The Economist" 3.02.1980.

Nie sposób wyjaśnić "filozofii" i metod regulowania procesów innowacyjnych przez państwo bez wytłumaczenia istoty systemu "gyoseishido", który umożliwia urzędowi państwowemu wywieranie stałego wpływu na przedsiębiorstwa prywatne, równocześnie jednak, co jest godne podkreślenia, zapobiega blokowaniu przez państwo inicjatyw innowacyjnych przedsiębiorców.

Jak twierdzą Japończycy, terminu "Gyoseishido" nie można precyzyjnie przełożyć na żaden europejski język. Zbliżone znaczenie w języku polskim miałyby określenia: "zalecenie", "rekomendacja" czy "kierownictwo administracyjne"<sup>6</sup>. System "gyoseishido" można, ryzykując uproszczenie, zinterpretować w następujący sposób: organ administracji państwowej oddziałuje na "adresata" (przedsiębiorstwo prywatne) za pomocą zaleceń i wskazań, aby nakłonić go do określonego postępowania za jego własną zgodą<sup>7</sup>. Istotną cechą tego systemu jest brak podstawy prawnej, która sankcjonowałaby tego rodzaju działania. Organy państwowe kierują więc przedsiębiorstwami stosując nieformalne, prawnie nie obowiązujące zalecenia<sup>8</sup>. Jest to *sui generis* obyczaj panujący w środowisku gospodarczym Japonii; władza centralna nie ma obowiązku wydawać zaleceń, adresat zaś nie ma prawnego obowiązku być posłusznym władzy. Tym niemniej za pomocą owych nieformalnych zaleceń japońska administracja osiąga dobre rezultaty. Realizacja systemu "gyoseishido" wymaga wzajemnego zaufania i wielokrotnej komunikacji między administracją państwową a prywatnym biznesem, aby poznać motywacje i reakcje drugiej strony.

Kluczową rolę w systemie "gyoseishido" odgrywa najbardziej wpływowe w Japonii Ministerstwo Przemysłu i Handlu Zagranicznego (znane pod nazwą MITI)<sup>9</sup>. Bez przesady można określić MITI naj-

---

<sup>6</sup> Słowo "gyoseishido" składa się z czterech chińskich znaków, dwa pierwsze oznaczają administrację, dwa następne palec i drogę.

<sup>7</sup> Por. S. I a k e n a m i, Wzrost czy dobrobyt, "Polityka" 15.07.1978; J. K. S o l a r z, Narodowe style zarządzania: mity czy fakty, Wrocław 1984, s. 96-97.

<sup>8</sup> W przypadku konfliktów między rządem a firmami nie można wykluczyć ewentualności skorzystania przez rząd z przymusu w celu wyegzekwowania decyzji. Patrz: S o l a r z, Narodowe style... s. 97.

<sup>9</sup> MITI wyrosło po zakończeniu II wojny światowej z działającego w czasach wojny Ministerstwa Amunicji.

większym skupieniem mózgów i władzy w Japonii<sup>10</sup>. Jego jurysdykcja rozciąga się od kontroli zakładów, w których obstawia się zwycięzców w wyścigach kolarskich, przez ustanawianie cen energii elektrycznej, po formułowanie ogólnokrajowej polityki przemysłowej.

Jednym z najważniejszych obszarów działalności MITI, na którym osiąga ono znaczne sukcesy, jest kształtowanie polityki innowacyjnej. Rola MITI w tej materii polega na inspirowaniu strategicznych przedsięwzięć innowacyjnych, koordynowaniu zamierzeń innowacyjnych i związanych z nimi inwestycji przedsiębiorstw w głównych gałęziach przemysłu i pobudzaniu inicjatyw innowacyjnych przedsiębiorstw. Centralne miejsce w kształtowaniu polityki innowacyjnej zajmuje narodowy plan w dziedzinie badań naukowych, prac rozwojowych i wdrożeń. Plan ów jest opracowywany przez MITI na podstawie zaleceń Agencji Planowania Ekonomicznego<sup>11</sup>. Założenia planu w tej dziedzinie są poddawane stałym konsultacjom z przedsiębiorstwami prywatnymi na forum licznych komitetów i grup doradczych działających pod auspicjami MITI. Uzgodnienie planu następuje wtedy, kiedy koła przemysłowe są przekonane, iż proponowane kierunki rozwoju techniki będą korzystne dla ich firm. Mimo kunsztownego działania MITI na polu koordynowania zamierzeń innowacyjnych firm prywatnych, nie zawsze plan ten uzyskuje powszechną aprobatę. Na przykład kilka czołowych firm w dziedzinie biotechnologii odmówiło na początku lat osiemdziesiątych uczestnictwa w planie jej rozwoju, ponieważ nie wyraziły one zgody na dzielenie swych osiągnięć badawczych z rywalami<sup>12</sup>.

Charakterystycznym rysem działalności MITI jest cenna umiejętność prawidłowego, trafnego wytyczania priorytetowych kierunków działalności badawczo-rozwojowej i inwestycyjnej. MITI posiada wyostrzoną świadomość i duże doświadczenie w programowaniu

---

<sup>10</sup> Por. E. M. Rogers, J. K. Larsen, *Silicon Valley Fever*, Basic Book, New York 1984.

<sup>11</sup> Por. Bossak, *Polska - Japonia...*, s. 84.

<sup>12</sup> Patrz: R. Jaworek, *Warunki powstawania innowacji w Polsce i wybranych krajach świata*, [w:] *Innowacje w gospodarce*, Białystok, listopad 1984 (materiały z ogólnopolskiej konferencji).

zmian technicznych. W latach pięćdziesiątych MITI zachęcało do rozwoju i unowocześnienia hutnictwa stali, głosząc chwytliwe hasło "państwo to stal". Realizacja tego kierunku rozwoju przyniosła pozytywne efekty - Japonia wytapiała wysokojakościową stal po najniższych na świecie kosztach. Na początku lat siedemdziesiątych MITI zaczęło lansować koncepcję, że przyszłość przemysłu zależy od przemysłu komputerowego, zwłaszcza zaś od półprzewodnikowego, na którym tamten się wspiera. Przyszłe generacje układów scalonych MITI nazwało "ryżem przemysłu", dając tym wyraz przeświadczeniu, że stanowią one fundament wyłaniającego się przemysłu informacji. Pod koniec lat siedemdziesiątych na 320 mln dol. przeznaczonych na rządowo-przemysłowy ośrodek badań w zakresie półprzewodników, MITI wyłożyło 130 mln dol.<sup>13</sup> Powstało w nim ponad tysiąc opatentowanych rozwiązań innowacyjnych. Ów program badawczy pomógł Japończykom dogonić firmy amerykańskie ze słynnej Krzemowej Doliny, a w pewnych obszarach nawet je prześcignąć.

Na działalność innowacyjną w przemyśle elektronicznym MITI wywiera wpływ za pośrednictwem "Gyoseishido", formułując wizję przyszłości firm produkujących półprzewodniki i komputery, przyznając priorytety tym firmom, udzielając ulg podatkowych i pomocy w pracach badawczych i wdrożeniowych. W wyniku tych działań japoński przemysł elektroniczny jest znacznie ściślej zintegrowany, powiązany wzajemnie i koordynowany niż jego odpowiednik w Krzemowej Dolinie. Owe różnice są po części odzwierciedleniem wartości, jakie panują w kulturze Stanów Zjednoczonych i Japonii. W Stanach Zjednoczonych jest to niezależność i konkurencja, w Japonii zaś - kolektywizm i koordynacja.

Charakter związków między rządem a biznesem w dziedzinie stymulowania innowacji jest w Japonii odmienny niż w Stanach Zjednoczonych, gdzie pomoc udzielana przez rząd firmom podejmującym innowacje jest znacznie skromniejsza niż w Japonii<sup>14</sup>. Dzięki systemowi "gyoseishido" w Japonii rząd i biznes są na ogół partnerami we wspólnych przedsięwzięciach innowacyjnych, są zwią-

<sup>13</sup> Por. R o g e r s, L a r s e n, Silicon Valley Fever...

<sup>14</sup> Ibidem.

zani sojuszem. W Stanach Zjednoczonych natomiast próby wpływania przez urzędy państwowe na sektor prywatny przyjmowane są często - z wyjątkiem lukratywnych zamówień wojskowych i rządowych subwencji - także kredytów, w kategoriach "aktu przemocy"<sup>15</sup>.

Syntetycznym wyrazem skuteczności oddziaływania państwa na procesy innowacyjne jest polityka importu wiedzy technicznej, kształtowana i realizowana przez MITI. W latach 1950-1968 MITI sprawowało totalną kontrolę importu licencji. Firmy japońskie, zamierzające kupić za własne środki licencje, musiały udowodnić, jakie korzyści przyniesie ten zakup przedsiębiorstwu, branży i państwu. W podaniu uzasadniającym potrzebę zakupu trzeba było ponadto przedstawić charakterystykę licencji, warunki kontraktu i cel zakupu licencji. Pełny monopol państwa w tej dziedzinie spełnił swoje zadanie. Japonia preferowała import licencji technicznych i usług technicznych ("software"), które stały się podstawą budowy nowoczesnych maszyn i nowych wyspecjalizowanych przemysłów decydujących obecnie o potęgę gospodarczej Japonii<sup>16</sup>.

W 1968 r. nastąpiła zmiana w polityce zakupu licencji. Interwencja państwa w sferę importu licencji polega już nie na harmonizowaniu korzyści płynących z zakupu licencji, lecz na zapobieganiu ewentualnym negatywnym następstwom społecznym lub ekologicznym nabywanych licencji. Uzyskanie zgody na zakup licencji nie przeciąga się już latami, lecz trwa ok. 1 miesiąca. Przedsiębiorstwo kupujące musi przekonać organ rządowy nie o korzyściach ekonomicznych związanych z licencją, lecz o tym, że jest ona bezpieczna z punktu widzenia ochrony środowiska naturalnego<sup>17</sup>.

---

<sup>15</sup> Różnice podejść do rządowej ingerencji w sektor prywatny obrazują wypowiedzi dyrektorów firm elektronicznych. Dyrektor z Japonii powiada: "Rząd powinien wyprzedzać przemysł o pół kroku, lecz już nie o cały krok". W przeciwieństwie do tego, dyrektor firmy z Krzemowej Doliny stwierdza "nie chcemy iść do łóżka z biurokracją rządową". Patrz: ibidem.

<sup>16</sup> W okresie 1950-1977 Japonia zakupiła 27 685 licencji na sumę 6,7 mld dol. Intensywny import licencji pozwolił Japonii oszczędzić 28-30% wartości inwestycji produkcyjnych oraz czas potrzebny na badania naukowe. Patrz: W. D. W ł a s o w, Japon - skaja promyslnosc, Moskwa 1979, s. 4.

<sup>17</sup> Patrz: J. M o n k i e w i c z, Japońska polityka transferu wiedzy technicznej, "Zagadnienia Naukoznawstwa" 1978, nr 1.

Podobnie jak w 1968 r. dokonano zwrotu od polityki protekcyjnej do polityki liberalnej w dziedzinie importu licencji. Tak na początku lat siedemdziesiątych odwrócono powojenną falę importu licencji. Eksport technologii z Japonii (mierzony zawartymi kontraktami) przekroczył ich import na początku lat siedemdziesiątych i od tamtego czasu wykazuje tendencję wzrostową<sup>18</sup>. Japonia z poważnego importera myśli technicznej przekształciła się w liczącego się w świecie eksportera licencji. Było to możliwe dzięki wprowadzeniu przez rząd Japonii systemu pobudzania rodzimej działalności badawczo-rozwojowej. Organy rządowe przez system zamówień, dotacji i ulg podatkowych wyzwoliły aktywność własnych ośrodków badawczych. Stałe tempo wzrostu nakładów na b + r utrzymywane od połowy lat siedemdziesiątych powoduje, że udział tych nakładów w dochodzie narodowym Japonii powiększa się i przekroczył w 1981 r. 2%<sup>19</sup>. Zaowocowało to podniesieniem poziomu innowacyjności gospodarki japońskiej mierzonego liczbą zgłoszeń patentowych, która rosła w okresie 1975-1980 w tempie 20% rocznie. W 1980 r. liczba wynalazków w Japonii była o 83% większa niż w USA i niemal 4-krotnie większa niż w Republice Federalnej Niemiec<sup>20</sup>.

W świetle przedstawionych danych nie wytrzymuje krytyki stereotypowy pogląd, że innowacyjna siła japońskiej gospodarki opiera się głównie na niezwyklej zdolności do naśladownictwa oraz adaptacji i ulepszania zagranicznych rozwiązań. Zwolennicy tego poglądu głoszą, że japońskie firmy wykazują dużą umiejętność usprawniania procesów produkcyjnych i wprowadzania na rynek nowocześniejszych wyrobów, natomiast twórcze działanie na polu nauk podstawowych i technicznych przekracza możliwości Japończyków.

---

<sup>18</sup> Patrz: G. G r e g o r y, Japonia technologiczna, "Biuletyn Specjalny", 27.05.1985; przedruk z "Far Eastern Economic Review" 28.03.1985.

<sup>19</sup> W 1983 r. wskaźnik ten osiągnął poziom 2,5%. Patrz: Statistical Abstract of the United States, New York 1985. Eksperci oceniają, że po wykluczeniu badań o charakterze militarnym, Japonia przeznacza już prawie tyle samo roboczogodzin na prace b + r co USA. Por. E. F. V o g e l, Japan: Pax Nipponica, Foreign Affairs, Spring, 1986.

<sup>20</sup> Patrz: G r e g o r y, Japonia technologiczna..., s. 8.

Spreparowano też szereg teorii, mających wykazać, że jest to uwarunkowana kulturowo i społecznie ich cecha narodowa. Teorie te podbudowane są odpowiednimi przykładami; wskazuje się np., że Japończycy zdobyli tylko 4 naukowe Nagrody Nobla.

Jeśli przyjrzeć się dokładniej temu i innym argumentom, to okaże się, że większość przytaczanych dowodów jest iluzoryczna, niesłuszna lub po prostu niezwiązana z istotą problemu. Mała liczba Nagród Nobla daje się wytłumaczyć raczej określonym wyborem priorytetów niż brakiem zdolności Japończyków w zakresie twórczości naukowej<sup>21</sup>. W badania naukowe nie inwestowano większych nakładów, ponieważ nie uważano tego za konieczne w poprzednich fazach rozwoju gospodarczego Japonii. W latach siedemdziesiątych Japonia dokonała istotnego przewartościowania w polityce naukowo-technicznej i przystąpiła do intensywnego rozwoju rodzimych badań naukowych. Czynniki oficjalne uznały, iż w nowych warunkach gospodarczych, jakie pojawiły się w latach siedemdziesiątych, brak własnych osiągnięć naukowych może osłabić konkurencyjność japońskich towarów na światowych rynkach.

W realizacji polityki innowacyjnej Japonii kapitalną rolę odgrywa system pobudzania inwestycji. Istotnym elementem tego systemu są bezpośrednie lub pośrednie formy udziału państwa w działalności inwestycyjnej. Dziedziną, w którą państwo bezpośrednio angażuje swoje kapitały, są kapitałochłonne inwestycje o długim okresie zwrotu i niewielkiej rentowności lub nawet grożące deficytem<sup>22</sup>. Dotyczy to inwestycji, na które sektor prywatny nie chce przeznaczać swoich kapitałów, a które są niezbędne dla rozwoju gospodarki narodowej (np. rozwój energetyki nuklearnej, rozbudowa infrastruktury). Wielką sferę działalności państwa stanowi również przejściowe angażowanie kapitałów w nowe dziedziny produkcji przemysłowej, np. elektronikę, przemysł in-

<sup>21</sup> Ibidem, s. 8.

<sup>22</sup> W Japonii istnieją dwa typy rządowych instytucji finansowych: a) specjalne rachunki pożyczkowe opierające się na takich źródłach funduszy, jak oszczędności na rachunkach pocztowych (kasa oszczędnościowa zarządzana przez ministerstwo usług pocztowych), ubezpieczenia na życie prowadzone przez urzędy pocztowe itp.; b) specjalne banki i korporacje finansowe, wśród których dominuje Japoński Bank Rozwoju. Patrz: I s u r u, Szkice o ekonomii..., s. 277-278.

formatyczny, lotniczy. Po rozwinięciu tych dziedzin produkcji i przełamaniu niebezpieczeństwa ewentualnego ryzyka technicznego lub ekonomicznego państwo często odsprzedaje swoje udziały firmom prywatnym, które partycypowały w danym przedsięwzięciu. Ponadto państwo częstokroć subsydiuje kosztowne badania naukowe przedsiębiorstw prywatnych, nie wspominając już o prowadzonych ze środków budżetowych badaniach we własnych instytutach b + r.

Bardziej skomplikowanym zagadnieniem jest pośredni udział państwa w finansowaniu inwestycji znajdujących się na obszarze działalności prywatnego kapitału. Inwestycje wielkich przedsiębiorstw były i są efektem finansowania ważnych przedsięwzięć przez kapitał państwowy za pośrednictwem centralnego banku zwanego Bankiem Japonii. Bank ten udziela kredytów prywatnym bankom handlowym w drodze redyskonta.

W tym momencie rozważań należy zwrócić uwagę na pozycję, jaką w systemie finansowania inwestycji zajmują ugrupowania typu keiretsu. Wywodzą się one z przedwojennych zaibatsu (ugrupowania typu oligarchii finansowej) i stanowią formę prężnego i wysoko rozwiniętego konglomeratu grupującego korporacje przemysłowe, handlowe, finansowe i usługowe<sup>23</sup>. Keiretsu mają własne banki handlowe, które finansują towarzystwa wchodzące w skład danego ugrupowania. Banki te finansują często również inne korporacje przemysłowe, które mają powiązania z danym keiretsu.

Japoński system finansowania inwestycji wyróżnia się oryginalnymi rozwiązaniami, które w sposób zasadniczy odbiegają od systemu stosowanego w innych krajach kapitalistycznych<sup>24</sup>. Wielkie firmy podejmujące inwestycje mają na ich sfinansowanie ok. 30% lub niewiele więcej środków własnych; na resztę zaciągają pożyczkę w banku handlowym, częściowo tylko zmniejszając jej

---

<sup>23</sup> W porównaniu z zaibatsu ugrupowania keiretsu mają bardziej luźny charakter, a ściśle więzy kapitałowe i personalne zastąpiono w znacznej mierze powiązaniami kredytowymi i handlowymi. Por.: B o s s a k, Polska-Japonia..., s. 99; C z e r k a w s k i, Strategia finansowania..., s. 16 i n.

<sup>24</sup> Por. S. Takenami reprezentuje pogląd, że system finansowania inwestycji przyczynił się w znacznej mierze do szybkiego wzrostu gospodarczego Japonii. Patrz: T a k e n a m i, Wzrost czy dobrobyt...

rozmiary przez emisję akcji lub obligacji<sup>25</sup>. Zatem główny ciężar finansowania inwestycji ponosi bank handlowy. Silna zależność finansowania inwestycji od kredytów powoduje wzmocnienie więzi między bankami i firmami, co utrudnia bankom odmówienia kredytu. W związku z tym niekiedy zdarza się, że suma udzielanych przez bank kredytów przekracza wielkość posiadanych wkładów.

Zważywszy, iż japońskie firmy zaciągające kredyty na inwestycje nie zabezpieczają ich na ogół posiadanymi rezerwami i gotówką, wyłania się problem, w jaki sposób mogą one być finansowane bez rzeczywiście istniejących kapitałów. Otóż decydującym ogniwem w tym łańcuchu finansowym jest Bank Japonii, który udziela pożyczek bankom handlowym. Można zatem wysnuć wniosek, że inwestycje przemysłowe podejmowane przez japońskie firmy są w ostatecznym rachunku bardzo silnie uzależnione od kredytów państwowych. Państwo dysponuje więc poważnym instrumentem ingerencji w inwestycje prywatnego kapitału i dzięki temu może pobudzać rozwój najbardziej innowacyjnych dziedzin produkcji<sup>26</sup>. Stanowi to wyraz celowej i przemyślanej polityki innowacyjnej państwa, która zorientowana jest na popieranie finansowania gałęzi produkcji będących tzw. lokomotywami rozwoju.

W celu zwiększenia akumulacji przedsiębiorstw państwo stosuje specjalne zwolnienia podatkowe, które mają istotne implikacje dla aktywności innowacyjnej firm japońskich. Ulgi te są związane z przyspieszoną amortyzacją, ustanowieniem nie opodatkowanych rezerw, wprowadzeniem innowacji produktowych i stymulowaniem rozwoju eksportu<sup>27</sup>. Spośród nich szczególne znaczenie dla innowacyjności mają ulgi związane z przyspieszoną amortyzacją. Państwowa polityka dotycząca odpisów amortyzacyjnych polega na skróceniu okresu tych odpisów, z pewnym różnicowaniem za-

<sup>25</sup> Firmy w innych krajach kapitalistycznych przeznaczają na inwestycje ok. 60-70% środków finansowych z własnych funduszy. Por. N i e s i o ł o w s k i, Japonia..., s. 232.

<sup>26</sup> Na podaż środków finansowych państwo wpływa także za pośrednictwem Banku Rozwoju i Banku Eksportowo-Importowego.

<sup>27</sup> M. in. z powodu tych ulg udział podatków w dochodzie narodowym jest w Japonii bardzo niski. W żadnym też spośród krajów wysoko uprzemysłowionych (z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych) udział podatków w zyskach firm przemysłowych nie jest tak niski jak w Japonii, Por. B o s s a k, Polska-Japonia..., s. 88-89.

leżnym od rodzaju urządzeń produkcyjnych. Najkrótsze okresy odpisów występują w tych dziedzinach, gdzie światowy postęp techniczny jest najszybszy. Skrócenie tego okresu pozwala na szybkie zgromadzenie funduszy na modernizację lub rekonstrukcję danych urządzeń<sup>28</sup>. Oczywiście, urządzenia zamortyzowane w krótkim czasie najczęściej znajdują się w dobrym stanie technicznym. Wynika z tego konkluzja, że w japońskiej polityce innowacyjnej jako kryterium amortyzacji urządzeń produkcyjnych przyjmuje się nie rzeczywiste zużycie fizyczne, a zużycie moralne występujące w przypadku pojawienia się technologii lub maszyn bardziej ekonomicznych.

Jednym z filarów japońskiej polityki innowacyjnej lub osiemdziesiątych jest koncepcja technopolis, zakładająca powołanie do życia przyszłościowych ośrodków przemysłowych będących symbiozą nauki, badań i produkcji<sup>29</sup>. Autorem tej koncepcji jest MITI, które opracowało ją w ramach swej "wizji lat osiemdziesiątych"<sup>30</sup>. Podstawowym celem tego nowatorskiego zamierzenia jest rozładowanie ogromnych ośrodków przemysłowych i stworzenie nowoczesnych stanowisk pracy w regionach, które znajdują się poza zasięgiem dynamicznego rozwoju kraju. Przede wszystkim w całym kraju powstać mają tzw. punkty krystalizacyjne dla awangardowych przemysłów, które decydować będą o perspektywicznym obliczu gospodarki Japonii.

Konkretnie rzecz ujmując istotą technopolis jest ukierunkowany kompleks przemysłowy o wysoko rozwiniętej technice, na który składa się: elektronika, mechatronika, robotyzacja, biotechnologia i inżynieria materiałowa. Twórcy tego projektu zakładają, że owe kompleksy będą kluczowymi bazami umożliwiającymi samowystarczalność gospodarki regionów technopolii. Należy również wspomnieć, że technopolie powinny zapewnić nowoczesnym przemysłom dobrze przygotowaną infrastrukturę niezbędną do prowadzenia skomplikowanych procesów produkcji oraz otoczenie badawcze

---

<sup>28</sup> Okresy te wynoszą 5, a czasem nawet 3-4 lata.

<sup>29</sup> Ośrodki te określa się nazwami: "parki innowacyjne", "pole naukowe" itp.

<sup>30</sup> W 1981 r. opracowano podstawowy plan dla technopolii. Nawiązując do niego w 1982 r. sformułowano plan rozwoju technopolii, a w 1983 r. wydano prawo dla technopolii. Jest to prawo

w postaci instytutów i laboratoriów, które dostarczają przedsiębiorstwom wiedzę naukową i rozwiązania techniczne<sup>31</sup>.

Plan rozwoju technopolii zakłada pobudzanie lokalnych inicjatyw, co oznacza, iż jego wykonanie pozostanie głównie w rękach władz lokalnych i prefekturalnych oraz będzie zależne od aktywności sektora prywatnego. Oczekuje się, że pobudzanie lokalnych inicjatyw przyczyni się do lepszego wykorzystania już istniejących, jak i potencjalnych zasobów regionu technopolii. Trzeba jednak podkreślić, iż plan ten będzie realizowany przy zaangażowaniu skromnych środków finansowych. Konstrukcja planu opiera się bowiem na: a) minimalnych nowych inwestycjach niezbędnych do poprawienia infrastruktury danego regionu oraz b) skutecznym wykorzystaniu istniejącej infrastruktury.

Programy rozwoju konkretnych technopolii proponowane przez władze prefektur, przed formalnym ich przyjęciem, muszą być ocenione przez rząd. Kiedy program ów jest już zaaprobowany rząd wspiera określony region technopolii, zatwierdzając np. odpowiednie przepisy podatkowe korzystne dla danego regionu lub przyznając środki finansowe z puli centralnej na rozwój infrastruktury regionu<sup>32</sup>. Władza centralna znajduje się pod silnym naciskiem politycznym ze strony władz lokalnych, które wykazują duże zainteresowanie koncepcją technopolis, dostrzegając w niej szansę dla uruchomienia dodatkowych impulsów rozwoju gospodarczego własnego regionu. Mimo tej presji władza centralna odrzuca te programy, które nie odpowiadają wymaganym warunkom, tzn. nie gwarantują należytej infrastruktury gospodarczej, badawczej

przyspieszenia regionalnego, opartego na kompleksach przemysłowych o wysoko rozwiniętej technice. Patrz: T. K a w a s h i m a, Wieloletnie plany rozwoju Japonii, "Wektory" 1985, nr 11.

<sup>31</sup> Komponentami technopolis są: a) sfera gospodarcza z fabrykami, magazynami i budynkami administracyjnymi; b) kompleks naukowy z uniwersytetami i instytutami badawczymi; c) mieszkania i inne elementy infrastruktury społecznej. Por.: M. J u n g b l u t, Japonia: nowy piękny świat, "Biuletyn Specjalny", 22.12.1984; przedruk z "Die Zeit", 2.11.1984.

<sup>32</sup> W październiku 1984 r. władze centralne uprawomocniły 14 programów rozwoju technologii, podczas gdy 5 innych programów czekało na aprobatę. Patrz: K a w a s h i m a, Wieloletnie plany...

i socjalnej, a ich realizacja pociągnęłaby za sobą znaczne nakłady.

Przedstawione rozważania nie wyjaśniają w pełni źródeł japońskich sukcesów w dziedzinie innowacyjności gospodarki. Dotykają one przede wszystkim problemu roli państwa w regulowaniu procesów innowacyjnych. Rozwiązania japońskie wskazują, że metody oddziaływania państwa na te procesy są wielorakie, a ich skuteczność zależy w znacznej mierze od stopnia skoordynowania zamierzeń rządu z działalnością prywatnego biznesu. Dzięki systemowi "Gyoseishido" i sprawnie funkcjonującej wymianie informacji wypracowano w Japonii mechanizm wspólnego dążenia rządu i kół przemysłowych do osiągania narodowych celów w zakresie innowacji bez wnikania się w biurokratyczne mechanizmy. Nie demonizując roli czynnika administracyjnego (czyli MITI) w sukcesach gospodarczych Japonii należy skonstatować, że rządowi japońskiemu udało się stworzyć i następnie realizować długofalową politykę innowacyjną, zdolną do zapewnienia zwłaszcza sektorowi wielkich firm korzystniejszych, niż w innych krajach kapitalistycznych, warunków do podejmowania przedsięwzięć innowacyjnych.

Jest faktem znamiennym, że ścisła współpraca rządu oraz kół przemysłowych nie ogranicza czynnika walki konkurencyjnej między przedsiębiorstwami<sup>33</sup>. Interwencyjne działania państwa wobec korporacji nie osiągają bowiem takiego stopnia i nie przybierają takich form, w których następuje fałszowanie zasad ekonomicznych wynikających z funkcjonowania mechanizmu rynkowego. Swoista koegzystencja czynnika konkurencji i współpracy, charakterystyczna dla gospodarki Japonii, przynosi szczególnie pomyślne efekty w dziedzinie innowacyjności przemysłu.

---

<sup>33</sup> Należy także uwzględnić silną presję konkurencji zagranicznej zwłaszcza ze strony przedsiębiorstw amerykańskich i zachodnioeuropejskich.

Witold Kasperkiewicz

IMPACT OF THE STATE ON INNOVATION PROCESSES  
IN JAPANESE ECONOMY

The analysis presented in the article is focussed on the role played by Japan's State in inspiring and implementing the innovation policy. A crucial role in the State control of innovation processes is played by the "gyoseishido" system (administrative management), which allows the State offices to exercise their constant pressure on corporations. Simultaneously, however, it prevents the checking of innovation initiatives of the private sector by the central bureaucracy.

The Ministry of Industry and International Trade (MITI) is the main animator and realizer of the innovation policy. Its activity consists mainly in initiating and coordinating innovation undertakings, coordinating investment projects connected with these innovations and stimulating innovations in corporations by means of tax-credit instruments. It should be noted that the State influence on corporations does not eliminate competition factor from the Japanese economy, because methods of the State control do not assume such forms that might distort operation of the market mechanism.